
PROGRAM MATICE CRNOGORSKE

predlog

Prošlo je petnaest godina od kada je objavljen Program Matice crnogorske Crna Gora pred izazovima budućnosti posvećen istorijskim izazovima pred kojima se našla Crna Gora nakon raspada SFR Jugoslavije. Tada je Matica istakla da budućnost Crne Gore zavisi od njenoga državno-pravnog statusa i mogućnosti da sama upravlja svojom sudbinom. Afirmacija crnogorskoga nacionalnog i kulturnog identiteta i podrška očuvanju i razvoju multietničkoga i multikulturalnoga društva bila je i ostala tačka oslonca u djelovanju Matice.

Proteklo vrijeme potvrdilo je utemeljenost Programa Matice. Međunarodne i unutrašnje političke okolnosti i uspješno vođena suverenistička politika omogućili su da se napravi odlučujući istorijski iskorak: 21. maja 2006. godine na referendumu obnovljena je crnogorska država.

Suverenost i predstojeće evropske integracije Crnu Goru stavljaju pred nove izazove. Savremenoj Crnoj Gori potrebna je razvojna politika oslonjena na preobražavajuću viziju koja će biti primjerena zahtjevima XXI vijeka. Takva politika mora biti koncentrisana na stvaranju stabilne i demokratske građanske države i dinamičnoga pluralističkog društva zasnovanog na jasnom identitetu i samosvijesti.

Sposobnost elite da rukovodi procesima preobražaja društva od presudnoga je značaja za mjesto Crne Gore u Evropi i svijetu i za razvoj patriotizma koji će počivati ne samo na prošlosti, već na zadovoljstvu životom u sadašnjosti i dobrim izgledima za budućnost.

Matica, motivisana brigom za sudbinu Crne Gore, javnosti daje na uvid prijedlog svog inoviranog Programa. Javna rasprava o njemu otvorena je do kraja 2012. godine kada je planirana Skupštine Matice crnogorske koja usvaja Program.

Fifteen years have passed since the Matica Crnogorska published its programme “Montenegro Facing the Challenges of the Future” which was dedicated to historical challenges which Montenegro had faced after the disintegration of the SFR Yugoslavia. Back then Matica emphasised that the future of Montenegro depended on its state-legal status and the ability to control its destiny independently. The affirmation of the Montenegrin national and cultural identity and support to the preservation and development of a multiethnic and multicultural society has been and remained the essence of activities of the Matica Crnogorska.

The passed time has confirmed the foundation of the Programme of Matica. International and internal political circumstances and successfully led internal policy resulted in making the last decisive step: on 21 May 2006, the Montenegrin state has been restored through the referendum.

Sovereignty and the forthcoming European integration put Montenegro in front of new challenges. Modern Montenegro needs a development policy which would be based on a transforming vision compatible with demands of the 21st century. Such policy has to be concentrated on the creation of a stable and democratic civil state and dynamic pluralistic society based on clear identity and self-confidence.

The ability of the elite to manage the processes of the society transformation has the crucial importance for Montenegro’s place in Europe and the world as well as for the development of patriotism which will rest not only on the past but also on the satisfaction with the present life and good chances in the future.

Motivated by the care for Montenegro’s destiny, Matica is presenting the proposal of its innovated Programme to the public. Public debate on the Programme will be open until the end of 2012 when the Assembly of Matica will gather to adopt the Programme.

Prošlo je petnaest godina od kada je javnosti predstavljen Program Matice crnogorske *Crna Gora pred izazovima budućnosti* posvećen istorijskim izazovima pred kojima se našla Crna Gora nakon raspada SFR Jugoslavije. Matica crnogorska je, ocjenjujući tadašnje političke i društvene okolnosti, nasuprot vladajućoj politici, nedvosmisleno istakla da budućnost Crne Gore zavisi od njenoga državno-pravnog statusa i mogućnosti da sama upravlja svojom sudbinom. Oslanjajući se na istorijsko iskustvo i savremene činjenice, Matica je svoju identitetsku i kulturnu misiju vezala za međunarodno priznanje crnogorske države. Smatrajući da je položaj Crne Gore u kvazi-federalnoj zajednici sa Srbijom poguban za ukupan razvoj Crne Gore, Matica se posvetila očuvanju identiteta Crne Gore i obnovi crnogorske države.

Afirmacija crnogorskoga nacionalnog i kulturnog identiteta i podrška očuvanju i razvoju multietničkoga i multikulturalnoga društva bila je i ostala tačka oslonca u djelovanju Matice. Dok je SFR Jugoslavija zločinački uništavana, Matica je perspektivu Crne Gore videla u miroljubivoj i samostalnoj državnoj politici, integrisanoj u demokratsku međunarodnu zajednicu i posvećenoj idejama pravednoga društva, vladavine zakona, tržišne privrede i afirmaciji individualnih i kolektivnih prava. Matica je bila i ostala pobornik suočavanja s uzrocima i posljedicama raspada Jugoslavije, što uključuje političku,

pravnu i moralnu odgovornost za zločine i patnju koji su naneseni građanima i narodima bivše jugoslovenske države. Istovremeno, Matica ostaje na stanovištu da je nužna saradnja i povezanost između postjugoslovenskih država i naroda koji su dugo dijelili zajedničku sudbinu, živjeli u istoj državi i učestvovali u jednom od vodećih antifašističkih pokreta u svijetu tokom II svjetskog rata.

Godine koje su iza nas potvrdile su argumentovanost i vizionarsku utemeljenost aktuelnoga programa Matice. Međunarodne i unutrašnje političke okolnosti i uspješno vođena suverenistička politika omogućili su da se, uprkos deprimirajućim unutrašnjim podjelama, napravi odlučujući istorijski iskorak: 21. maja 2006. godine demokratskim putem, na referendumu, obnovljena je crnogorska država koja je brzo stekla međunarodno priznanje. Krajem 2007. usvojen je Ustav nezavisne i demokratske države republikanskoga uređenja. Time su stvorene systemske pretpostavke za preobražaj crnogorskoga društva i izgradnju demokratske, pravne i samosvojne države. Suverenost i predstojeće evropske integracije Crnu Goru stavljaju pred nove društvene izazove. Sposobnost elite da rukovodi procesima preobražaja društva od presudnoga je značaja za mjesto Crne Gore u Evropi i svijetu i za razvoj patriotizma koji će počivati ne samo na prošlosti, već na zadovoljstvu životom u sadašnjosti i dobrim izgledima za budućnost.

Pet godina nakon obnove nezavisnosti crnogorska državna politika ostvarila je značajne spoljnopoličke rezultate i značajno napreduje u procesu evroatlantskih integracija. Brojni su naslijeđeni i stečeni problemi, mnogo je nedovršenoga posla i postoji dovoljno razloga za kritičko preispitivanje crnogorske stvarnosti, zbog čega Matica ne prihvata prećutkivanje ili relativizovanje aktuelnih državnih i društvenih problema. Savremenoj Crnoj Gori potrebna je razvojna politika oslonjena na preobražavajuću viziju koja će biti primjerena zahtjevima XXI vijeka. Takva politika

mora biti koncentrisana na stvaranju stabilne i demokratske građanske države i dinamičnoga pluralističkog društva u kojem će se pojedinci i narodi osećati ispunjenim i slobodnim.

Matica je danas, devetnaest godina nakon osnivanja, samostalna kulturna organizacija koja je posebnim Zakonom proglašena za instituciju od nacionalnoga interesa, što bi trebalo da bude ohrabrujuća činjenica u pogledu identitetske i državne perspektive Crne Gore. To je i razlog više da Matica, motivisana iskrenom brigom za sudbinu Crne Gore, javnosti preda na uvid novi **Program**.

I. POSVEĆENOST VIZIJI

U vijeku koji je počeo neizvjesnim planetarnim političkim, kulturnim i ekonomskim promjenama, male države nemaju šanse da opstanu ako ne izgrade respektabilan identitet i postojane vrijednosti. Zato je Crnoj Gori nužan istorijski raskid s naslijeđenim inferiornim kulturnim i političkim mentalitetom, kao i stvaranje institucionalnoga okvira koji će predstavljati podršku slobodnom, moralnom, obrazovanom i vrijednom građaninu koji će stvarati društvo sigurnosti, solidarnosti i prosperiteta. U takvoj Crnoj Gori crnogorski narod, zajedno sa svim drugim narodima, moći će da razvije svoje potencijale i uživa status slobodne i napredne političke nacije. Matica ostaje privržena afirmaciji državne politike koja će omogućiti Crnoj Gori da pronade ravnotežu između samosvojnosti i globalizacije, održivoga razvoja, tržišta i socijalne pravde, individualnoga i kolektivnoga identiteta. Zbog toga je budućnost Crne Gore nezamisliva bez stvaranja humane političke, poslovne, kulturne i naučne elite koja će biti posvećena državnim interesima i razvoju pravednoga društva.

Crna Gora ima brojne iseljenike koji su sticajem različitih istorijskih okolnosti rasijani po svijetu. Crnogorski iseljenici svih vjera i nacija trajno su zadužili domovinu masovnom podrškom crnogorskoj nezavisnosti i učešćem na državotvornom referendumu. Njihova emocija i posvećenost Crnoj Gori zaslužuju naročitu pažnju matične države za njegovanje pripadnosti domovini i uključivanje njihovih intelektualnih, ekonomskih i moralnih potencijala u razvoj Crne Gore i promociju crnogorskoga identiteta u svijetu. Zato će Matica uvijek ostati pobornik bliskih i čvrstih veza s dijasporom, ali i promoter potrebe takve organizacije izvršne vlasti koja u fokusu mora stalno imati iseljenike i crnogorsku multietničku dijasporu.

Crna Gora se u ovome vijeku mora osloboditi destruktivnoga istorijskog nasljeđa, riješiti otvorena pitanja samoodređenja, usmjeriti se na mudro korišćenje raspoloživih resursa i stvoriti pravednu i privlačnu državu, oslobođenu siromaštva i svih oblika diskriminacije. Slijedeći takve ciljeve, Matica ostaje posvećena modernoj interpretaciji crnogorskoga nacionalnog i kulturnog identiteta kao sastavnoga dijela multietničkoga državotvornog bića savremene Crne Gore. Istovremeno, Matica je odlučna da čuva sopstvenu autonomnost i ne prihvata lojalnost bilo kojoj stranačkoj politici, pri čemu kao istorijski utemeljena crnogorska nezavisna organizacija ostaje vjerna okupljanju mislećih i slobodnih građana posvećenih emancipatorskim, humanim i pravednim društvenim idejama. Imajući u vidu istorijsko iskustvo i savremene protivrječnosti, Matica se u novome Programu trajno opredjeljuje za izgradnju građanske, demokratske i multietničke Crne Gore, prosperitetne i miroljubive države koju će građani svih nacija i vjera smatrati svojom domovinom i koju će Crnogorci mudro graditi i čuvati, poštujućii zavjete nasljeđa i razumijevajući vrijeme koje dolazi.

II. RAZUMIJEVANJE PROŠLOSTI

Crna Gora baštini dugu istoriju država, civilizacija i kultura koje su egzistirale na njenom prostoru. Drame koje su se odvijale na Mediteranu i Evropi, te izloženost Duklje, Zete i Crne Gore aspiracijama moćnih osvajača, ostavile su tragove u povijesnome šećanju na političke, etničke, religijske i kulturne sukobe i prožimanja. Višak istorije, koji opterećuje crnogorsku savremenost, zahtijeva razumijevanje prošlosti, kritičko suočavanje s događajima i proteklim vremenima, ali i građenje multinacionalnoga i multikulturalnoga društva koje neće biti zarobljenik prohujalih stoljeća. Treba afirmisati nasljeđe koje nas je vodilo matičnim tokom univerzalnih vrijednosti.

Crna Gora je politička i kulturna zajednica s hiljadugodišnjom državnom tradicijom. Od stvaranja samostalne države Duklje, polovinom XI vijeka, pa sve do posljednje obnove državnosti u XXI vijeku, Crna Gora je, i pored perioda duže ili kraće okupacije, uvijek uspijevala da revitalizuje svoju samostalnost. Imajući u vidu veličinu i broj stanovnika crnogorsko iskustvo u održavanju državotvorne ideje je rijetkost u istoriji. Djelovi teritorije savremene Crne Gore u pojedinim periodima bili su pod tuđim kulturnim i civilizacijskim uticajima. Ti entiteti su težili ujedinjenju sa slobodnom Crnom Gorom. Tokom stoljetne državnosti u Crnoj Gori se formirao autentičan crnogorski narod koji povezuje zajednički sistem vrijednosti, istorija, jezik i kultura. Malobrojni crnogorski narod, boreći se za etnički i državni opstanak, egzistira kao svojevrstan socio-istorijski fenomen i opstaje kao relativno izolovana političko-kulturna zajednica sve do XIX vijeka. Nakon Berlinskoga kongresa i stvaranja međunarodno priznate nacionalne države, Crna Gora poprima obilježja multietničkoga i multikonfesionalnoga društva. Od tada se

Crna Gora počinje izgrađivati kao zajednica građana koji su pripadali vodećim konfesijama u ovome dijelu svijeta, što je vremenom uticalo na razvoj međunacionalne i međuvjerske tolerancije, stvaranje institucija po evropskim uzorima i legitimne kulture različitosti.

U periodu vladavine kralja Nikole crnogorski identitet je bio podređen dinastičkim interesima, što je pogodavalo kasnijem nestanku crnogorske države i krizi nacionalne svijesti kod Crnogoraca. Po okončanju Prvoga svjetskog rata, zahvaljujući međunarodnim okolnostima, političkim interesima velikih sila vezanim za hegemonističke ambicije srpskoga dvora, Crna Gora je, protivno međunarodnome pravu i sopstvenome pravnom poretku, anektirana od strane Kraljevine Srbije. Ukinuta je država, dinastija i crkva, dok je crnogorska nacija smatrana nepostojećom. Između dva svjetska rata Crna Gora pripada najzaostalijim djelovima Kraljevine Jugoslavije, a pristalice crnogorske političke samobitnosti stalno su izložene državnome teroru i stradanju. Tek se tokom II svjetskog rata obnavlja crnogorska državnost i jasno artikuliše crnogorska nacionalna ideja. Crna Gora postaje jedna od šest republika u okviru socijalističke Jugoslavije, a crnogorski narod jedan od konstitutivnih jugoslovenskih naroda. Antifašistička oslobodilačka epopeja crnogorskih partizana pod vođstvom komunista predstavlja slavan period novije crnogorske istorije, vođen duhom viševjekovne tradicije slobode.

Crna Gora je u kontinuitetu od 1945. do 1992. funkcionisala kao republika u okviru jugoslovenske federacije. Crnogorska nacija afirmisana je kao ravnopravni činilac u okviru jugoslovenskih naroda. Crna Gora se pod komunističkom vlašću modernizuje i doživljava krupan ekonomski razvoj, kao i nesumnjiv društveni i kulturni prosperitet. Cjelina crnogorskoga identitetskog pitanja u jugoslovenskome periodu ostaje nedovršena, dok se u nedovoljnoj mjeri i sa zakašnjenjem razvija

potreba suverenoga odlučivanja i spremnost da se sopstvenim potencijalima eliminiše bilo koji oblik zavisnosti od šire državne zajednice i negativni paternalistički uticaji iz Srbije. Komunisti su se nemarno odnosili prema jeziku i crkvi, tako da je crnogorski identitet samo djelimično revitalizovan. Pravoslavna crkva u Crnoj Gori nastavlja da djeluje kao dio srpske crkvene organizacije. Jezičko pitanje smatra se riješenim u okviru srpsko-hrvatske konvencije, čime se kroz naziv službenoga jezika marginalizuje crnogorski identitet.

Tokom raspada SFR Jugoslavije vladajuća crnogorska politika je predstavljala bezlični politički subjekt koji je postupao po nalogima zvaničnoga Beograda. Ne pružajući otpor raznim vidovima velikosrpske asimilacione i šovinstičke politike, vlasti u Podgorici su, uz direktnu podršku crnogorskih unitarista, doprinijele stvaranju političke klime koja je dugoročno obesmišljavala državotvorne napore. Stvoren je politički i društveni ambijent koji je razarao crnogorske ekonomske i kulturne potencijale, proizvodeći inferiornu i zavisnu političku zajednicu. Crna Gora je postala jedina bivša jugoslovenska republika u kojoj je većina građana na čelu s vladajućom elitom dugi niz godina pružala otpor sopstvenome političkom suverenitetu i nacionalnome dignitetu. Proindependistička, mirotvorna, multietnička i demokratska manjina branila je integritet, dostojanstvo i čast Crne Gore. Tek u uslovima političke i bezbjednosne konfrontacije s beogradskim režimom u Crnoj Gori se stvara kritična masa građana koji odbacuju dotadašnji kvazi federalni model i podržavaju suverenu državnu politiku.

Vrijeme je pokazalo da crnogorska politička zajednica, od raspada Jugoslavije i uvođenja višepartijskoga sistema, nema konsenzus u pogledu ključnih pitanja društva i države. Crnogorske političke podjele već dvije decenije imaju obilježja destruktivnih neslaganja koja usporavaju stvaranje prosperitetnoga društva. Posljedice postjugoslovenskih podjela imale su, i danas

imaju, negativan efekat na crnogorski identitet i državni integritet, jer je u njihovoj pozadini stalno bilo prisutno asimilaciono osporavanje crnogorske nacije i njenoga nasljeđa i hegemonistički pristup Crnoj Gori od strane zvaničnih i nezvaničnih političkih i društvenih struktura u Srbiji.

Početakom devedesetih godina XX vijeka u prvome planu je bila podjela na pristalice i protivnike ratne velikosrpske politike. Domaći sljedbenici beogradske politike, s nesumnjivim uporištem u biračkome tijelu, izašli su kao pobjednici, uvlačeći Crnu Goru u proces višestruke destrukcije čije posljedice zadugo neće biti prevaziđene. Tek krajem devedesetih godina dolazi do političkog sukoba sa zvaničnom Srbijom nakon čega počinje proces samoosvješćenja i osamostaljenja Crne Gore. Stvara se podjela na većinsku suverenističku i upornu manjinsku unionističku politiku. Ta podjela razriješena je na demokratskome državotvornom referendumu u maju 2006. godine. I pored diskriminatorskoga načina odlučivanja nametnutog iz Evropske unije, na referendumu se građani izjašnjavaju za crnogorsku nezavisnost, čime se nakon 88 godina obnavlja crnogorska država. Nezavisnost je rezultat opredjeljenja većine Crnogoraca, Bošnjaka, Muslimana, Albanaca, Hrvata i pripadnika ostalih etničkih grupa u Crnoj Gori. Obnovljena država stvara se kao građanska, multietnička i multikonfesionalna politička zajednica.

III. ISKUŠENJA SAVREMENE CRNE GORE

1. Evroatlantski izbor

Crna Gora se prvi put u novijoj istoriji čvrsto opredjeljuje za prozapadnu spoljnu politiku, što praktično podrazumijeva članstvo u NATO i EU i političku pripadnost najrazvijenijem dijelu svijeta. Ta strateška državna orijentacija u sadašnjim međunarodnim i regionalnim okolnostima predstavlja optimalan politički izbor.

Nasljeđe devedesetih godina je još uvijek politički uticajno u regionu, a ideologije militantnoga šovinizma koje su izazvale i vodile rat nijesu odustale od svojih ciljeva. Odluka Crne Gore da sebe izgrađuje kao građansko društvo, zajednicu slobodnih pojedinaca i naroda, kao nužan uslov pretpostavlja stabilnost u regionu i otklonjenu opasnost od izbivanja novih ratnih sukoba. Evroatlanske integracije su izbor Crne Gore koji će stvoriti okvir za nesmetanu izgradnju njene demokratske i građanske budućnosti. Oko toga ne smije biti kompromisa s onim snagama u društvu koje bi da ožive tuđi nacionalizam. Imajući u vidu našu prošlost, kao i istorijske posljedice mitomanskoga i naivnoga političkog svrstavanja, aktuelni evroatlantski državni ciljevi zaslužuju podršku i trajno će uticati na politički, ekonomski i kulturni profil buduće Crne Gore. Crna Gora sa susjedima nema otvorenih pitanja, nema teritorijalnih i drugih pretenzija i ima sve uslove da živi spokojno. U tom smislu, od suštinskoga je značaja očuvanje i razvoj crnogorskoga nacionalnog i kulturnog identiteta, samosvijesti i samopoštovanja, multietničkoga i multikonfesionalnoga karaktera građanske države Crne Gore.

2. Oспорavanje države

Krupan problem savremene Crne Gore jeste i dalje prisutna nelojalnost državi od strane prosrpskih političkih snaga, što direktno utiče na konsolidaciju države i negativno se odražava na razvoj demokratije i neophodne institucionalne reforme. Bivši unionisti, a sadašnja vodeća opozicija crnogorskim vlastima, još uvijek su privrženi poraženoj hegemonističkoj političkoj ideji i kulturnome modelu koji negira crnogorsku državnu, nacionalnu i duhovnu posebnost. Nacionalni konsenzus za realizaciju uslova pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, opozicija zloupotrebljava ucijenama koje vode obesmišljavanju suverenosti. *Spiritus movens* velikosrpske politike u Crnoj Gori postala je Srpska pravoslavna crkva koja djeluje kao oruđe velikosrpske politike u

regionu i kao klero-nacionalistička anticrnogorska organizacija. Za dalji politički, ekonomski i društveni razvoj Crne Gore od ključnoga je značaja razobličenje ideja i tumačenje ciljeva crnogorskoga velikosrpstva i njegovo svođenje na marginalni politički nivo. Da bi se stvorio demokratski ambijent nužno je konstituisanje državotvornih i autonomnih opozicionih političkih snaga koje će predstavljati progresivnu alternativu vladajućim partijama. Crnoj Gori je potreban demokratski politički sistem u kojem će se voljom građana smjenjivati vlasti koje su posvećene crnogorskim državnim i kulturnim interesima.

3. Partitokratska demokratija

Crnogorskom političkom scenom dominiraju političke snage koje se opiru promjenama nužnim za razvoj građanske demokratije i slobodnoga civilnog društva. Već dvadeset godina najveći uticaj ima jedna stranka (DPS), samostalno ili u koalicionim vladama (uglavnom sa SDP-om i strankama manjinskih naroda), i predstavlja primjer tranzicione postkomunističke partije koja je srasla s državnim aparatom i ima izrazit politički i institucionalni monopol. Vladajuće partije su po ukupnim kapacitetima i vještini vođenja politike superiorne u odnosu na aktuelnu opoziciju koja je bez progresivističke političke vizije i u suštini radi protiv Crne Gore a ne vlasti. Aktuelna crnogorska politička praksa u cjelini prepreka je za raskid s ukorijenjenim partitokratskim političkim modelom. Njeno bitno obilježje je i briga o ličnim, liderskim, stranačkim interesima, što potiskuje opšti interes u drugi plan. Zato su od velikoga značaja za razvoj crnogorske demokratije unutrašnje partijske reforme.

4. Nesređena država i nezrelo društvo

Državna i lokalna administracija, pravosudni, zdravstveni i obrazovni sistem su po kvalitetu, kadrovima i organizaciji ispod evropskih standarda i nivoa koji omogućava brži državni i društveni

razvoj. Administracija je primjer prekobrojne, neefikasne i nedovoljno kompetentne birokratije. Najozbiljniji problem je sporo konstituisanje pravne države i vladavine zakona. Primjena zakona i dobra profesionalna prakse od vitalnoga su značaja za uređenje države i stvaranje pravednoga društva. Zakonodavna politika ne smije se svoditi na nekritičko prepisivanje evropske regulative i usvajanje konfuznih i loše napisanih zakona.

Crnogorsko društvo izgubilo je tradicionalne, a nije dovoljno afirmisalo savremene humane vrijednosti i ljudska prava. Politička klasa ignoriše značaj moralnoga odgoja i etičkoga primjera. Neodgovorno i nemoralno vršenje javnih funkcija i odsustvo sankcija samo podstiče mišljenje o „trulom“ društvu u kojem je sve moguće. Korupcija vezana za javni sektor od ranije je prisutan i neriješen problem. Istovremeno, proces zapošljavanja u javnome sektoru je do sada često bio motivisan stranačkim interesima, što utiče na razvijanje zavisničkoga i neradnog mentaliteta i nanosi štetu javnim poslovima.

Medijska zajednica je ispod nivoa profesionalnoga, slobodnoga i odgovornoga novinarstva potrebnog demokratskim društvima. Crnogorski mediji se često pretvaraju u oruđe političkih i poslovnih sukoba, što diskredituje njihovu javnu ulogu. Odsustvo principijelnosti i dobronamjernosti te opadanje profesionalnoga nivoa učinili su ih destruktivnim i kontraproductivnim za stvaranje pozitivne klime društvenoga razvoja i projektovanje njegove perspektive. Moć medija je realnost, te stoga treba raditi da se širi prostor slobode informisanja koja je u funkciji demokratije i javnog interesa. Mediji su dužni da ukazuju na društvene devijacije, ali i da poštuju institucije a ne da se ponašaju kao njihov supstitut. Zato je nužna podrška medijskim reformama u skladu s dobrom evropskom praksom, kao i sprječavanje miješanja centara poslovne i političke moći u uređivačku politiku. Obrazovani i humanistički opredijeljeni kadrovi ključ su razvoja medija kao zajedničkoga dobra.

Javni radio-televizijski servis treba da bude u funkciji razvoja demokratskog društva i konstituisanja nacionalnoga i kulturnoga identiteta. Odgovoran i profesionalno utemeljen javni radio i televizijski servis može da obezbijedi kvalitetne kulturne i obrazovne programe, razvijajući osećaj identiteta i podstičići sopstvenu kreativnost. Zato javni radio i televizijski servis treba da bude oslobođen diktata komercijalnosti, da se orijentiše na kvalitet i podizanje medijskih standarda, te da vodi računa o interesima manjinskih grupa. Javni elektronski mediji najveću pažnju moraju poklanjati sopstvenim arhivama đe je pohranjena građa o našoj prošlosti i značajan dio kulturne baštine.

Nevladin sektor, iako je od bitnog značaja za razvoj civilnoga društva, često je iz političkih i ličnih razloga limitiran u ostvarenju promovisanih aktivnosti, tako da na javnoj sceni nema dovoljno primjera posvećenoga i odgovornoga djelovanja nevladinih organizacija. Evidentna je opasnost da se nevladin sektor koristi za promociju stranačkih interesa i dijelom preobrazu u alternativnu političku scenu. Crnoj Gori treba nevladin sektor koji će svojim kapacitetima doprinosti demokratskome sazrijevanju društva, kreirajući konstruktivan kritički ambijent i podstičući socijalni pluralizam.

Niska politička, poslovna i građanska kultura zahtijeva dugotrajnu posvećenost preobražaju crnogorskoga društva. Korupcija, protekcionizam i nepotizam predstavljaju ukorijenjene socijalne deformacije. Mentalitet oformljen u tranzicionim vremenima (zaštićeni politički i poslovni moćnici, pohlepa, bezakonje, nekažnjivost, filozofija lake zarade, funkcionalna nepismenost, preziranje napornog rada, amoralnost i nevjerovanje u vrlinu, itd.) čini krupnu prepreku na putu emancipacije Crne Gore. Napredno društvo i demokratska građanska država počiva na zakonima i društvenom napredovanju pojedinaца prema znanju, radu, moralu i ličnim sposobnostima, zašto je potrebna temeljita promjena mentaliteta.

5. Slabo i nefunkcionalno obrazovanje

Duhovni napredak Crne Gore u neposrednoj korelaciji je s izgradnjom drugačijega obrazovnog sistema koji će odgovarati konceptu otvorenoga društva, spremnog da se suoči sa izazovima globalizacije. U Crnoj Gori se mora otvoriti debata o stanju u obrazovanju na svim nivoima. Takođe, mora se ozbiljno raditi na uvođenju obaveznog besplatnog srednjoškolskog obrazovanja. Male nacije sebi ne mogu dopustiti luksuz površnoga ili nedovoljnoga obrazovanja u sadašnjim međunarodnim okolnostima koje uslovljavaju brzo zaostajanje država s neefikasnim i slabim školskim sistemima i limitiranim obrazovnim potencijalima.

Problem crnogorskog obrazovnog sistema je u drastičnoj nesaglasnosti između zahtjeva koje postavlja i rezultata koji postiže. Takvo obrazovanje produkt je sistema odnosa i stanja duha koji egzistira više od pola vijeka. Rezultati dosadašnjih reformi su slabi; međunarodna istraživanja pokazuju da je stečeno znanje u našem obrazovnom sistemu na nedopustivo niskom nivou. Postoji raskorak između vještina i znanja. Veoma su slabo opremljene školske ustanove svih nivoa i niska su primanja prosvjetnih radnika. Jedan od ciljeva obrazovanja mora biti da svaki svršeni učenik ili student, završetkom svoga ciklusa školovanja, stečenim znanjem može obezbjeđivati egzistenciju sebi i svojoj budućoj porodici, bilo u svojoj bilo u nekoj drugoj sredini. Školovanje mora obezbijediti i mogućnost inoviranja, dopunjavanja i proširivanja znanja koja nameću savremeni civilizacijski procesi. Primjer neracionalnosti našega školskog sistema jeste izučavanje stranih jezika, čije je opšte znanje nedopustivo nisko. Učenje svjetskih jezika mora započeti u najranijem uzrastu, s idejom da krajnji rezultat bude aktivno vladanje bar jednim stranim jezikom, te da se, za one s najvišim obrazovanjem, postigne bilingvalnost. U Evropi se podrazumijeva da nastavnik na univerzitetu mora obavezno znati engleski kao

jezik svjetske nauke. Treba podsticati učenje francuskog i njemačkog, zvaničnih jezika Evropske Unije. Bez znanja ovih jezika crnogorski kadrovi neće moći da konkurišu za uticajna mjesta u administraciji Evropske Unije, pa bez toga Crna Gora i kad postane njen član ne bi imala uticaja.

Samo obrazovani ljudi sa aktivnim životnim iskustvom u drugim, različitim, sredinama biće sposobni da Crnu Goru izvedu iz marginalizacije koja joj prijeti. Crna Gora jeste mala, ali nije svaka mala zemlja nužno provincijska, autistično zatvorena u sebe. Zato treba početi od obrazovanja. Država koju je Crna Gora konstituisala u 19.vijeku i ono što se tada postiglo bio je rezultat svojevrstne otvorenosti i želje da se uči na primjeru drugih (tako su nastale ključne institucije tog vremena). U današnjoj situaciji, s obzirom na nedostatak i nizak standard iskusnih kadrova na svim nivoima (državna administracija, kulturne i obrazovne institucije), treba maksimalno koristiti potencijal dijaspore. Crna Gora dosad nije ništa uradila da iseljeništvu uključi u razvojne planove i omogući im povratak u domovinu, a pojedincima ponudi značajna mjesta u državnoj administraciji, nauci, kulturi i privredi. Matica crnogorska je uvijek ukazivala na veliki značaj našeg iseljenništva. Bez njihovog učešća teško će današnja Crna Gora postati moderna država.

Sistem obrazovanja u Crnoj Gori mora pružiti daleko više istinskih znanja o našoj sopstvenoj istoriji i tradiciji. Nema zauvijek datih istina, njih treba valorizovati u skladu s novim svjetonazorima i činjenicama. Život nam stalno potvrđuje da su zablude ili tendenciozna tumačenja realnost koja nas sputava da izađemo iz ogradenoga prostora. Treba delegitimisati centre moći koji hoće da zadrže hipoteku nad istinom radi kontrole naše budućnosti. Još u srednjoj školi treba odabirati perspektivne mlade ljude i omogućiti im da nastave obrazovanje u uglednim svjetskim centrima, da steknu sigurnost koja im treba da promijene našu stvarnost i navike. Treba preispitati školo-

vanje u nekim regionalnim centrima koji proizvode kadrove sposobne samo da budu posrednici uticaja tih centara, jednostrano provodljiva veza koja će nas dalje držati u zavisnosti. Crna Gora mora primarno formirati relevantne državne univerzitetske studije okrenute vlastitome biću, identitetu i nasljeđu i preispitati ko i zašto danas podupire i finansira one studijske programe koji podrivaju njen put ka samospoznaji i samopoštovanju. Mora se zaustaviti prisutna destrukcija i iznutra podržavana komercijalizacija državnog univerziteta, da bi se podigao ugled te visokoškolske ustanove.

Reforma uvijek podrazumijeva ostvarivu viziju, odane i obrazovane reformatore, istrajnost, dosljednost i odlučnu podršku države. Ne treba imati zablude da se u Crnoj Gori može za kratko vrijeme izgraditi moderan sistem obrazovanja, jer je to u velikoj mjeri uslovljeno opštim razvojem crnogorskoga društva. Otvaranjem Crne Gore savremenome svijetu možemo ostvariti mogućnost da primjenjujemo i prilagođavamo najbolja dostignuća u sistemu obrazovanja razvijenih zemalja. Boljim korišćenjem međunarodnih fondova i institucija treba omogućiti većem broju mladih ljudi da se školuju u zemljama uzorne univerzitetske tradicije i da angažujemo eminentne stručnjake iz inostranstva kod nas. Cilj reforme obrazovanja mora biti da osposobi mlade stručnjake za kreativan rad u zemlji i mogućnost da budu konkurentni za rad u državama Evropske Unije.

6. Identitetska iskušnja

6.1. Važnost identitetskih pitanja

Identitet kao zbir bioloških, socijalnih, istorijskih, geografskih, moralnih, kulturnih, intelektualnih i drugih odlika naroda i države je kolektivna svijest o sebi koja homogenizuje zajednicu i daje joj utemeljenje i sigurnost. On je spoznaja specifičnosti koje nas razlikuje od ostalih, najčešće ono što mislimo da jesmo ili bismo željeli biti. Identitet je prožimanje mita, istorije, sada-

šnjosti i planova za budućnost. Suštinom nadilazi ono što zovemo proizvodom poznatih objektivnih činjenica, živ je i promjenljiv, ne može biti zauvijek dat. Ako ga zanemarimo i zaboravimo, to smo uradili na vlastitu štetu. U njemu je korijen, uporište i zaklon zajedničkoga postojanja. U savremenome svijetu identitet je postao sinonim otpora globalnoj unifikaciji. Traženje i osmišljavanje vlastitoga nacionalnog i kulturnog identiteta odraz je duha vremena i nastojanja da se afirmiše bogatstvo svijeta i njegovih kultura u globalnome jedinstvu.

Temelj opstanka i napretka Crne Gore jeste jasno formulisani identitet, poželjan i prihvatljiv za većinu građana. Vrijednosti koje su ugrađene u crnogorski identitet - ideal slobode, neprikošновенost pravičnosti, pravo na lični integritet i slobodu da se kaže što se misli, težnja ka moralnome idealu, pretpostavljanje ljudskih vrijednosti društvenome položaju i materijalnome stanju, svijest o moralnoj obavezi i ljudskoj dužnosti, vjerska i nacionalna tolerancija, odnos prema odbrani naroda, države i sopstvenih vrijednosti, poštovanje stranaca i njihovih svetinja, svijest o svojoj istoriji i dugoj državnoj tradiciji, bliskost narodnoga i književnoga jezika i njegova stvaralačka potvrda, bogato kulturno nasljeđe i baštinenje tragova prethodnih civilizacija, raznovrsnost narodne kulture, razvijeno običajno pravo koje je kodifikovalo sve temeljne vrijednosti humanizma, podudarnost bitnih narodnih običaja na cijeloj teritoriji, ošćaj međusobne etničke bliskosti, bratstva i krvne povezanosti – lako su prepoznatljive specifičnosti proizašle iz viševjekovnoga trajanja crnogorskoga naroda i države u borbi za slobodu i ljudsko dostojanstvo.

Malo je naroda koji nemaju tragove podjela u identitetu što im je ostavila istorija. Podjela u našem narodu oko imenovanja svoje nacionalnosti ima osnovu u viševjekovnome življenju na granici, u izolovanosti i neprijateljskome okruženju i prirodnoj težnji da se iz njega izade. Pukotina u identitetu naročito je uočljiva od druge polovine XIX vijeka, otkad se srpstvo programi-

rano podstiče spolja i manifestuje odricanjem od sopstvenih u korist „viših“ interesa. To je planirano u ondašnjim evropskim centrima moći i bilo je vezano za njihov interes prilikom preraspodjele uticaja na Balkanu poslije pada Osmanlijskoga carstva. Tome su doprinosile lične ambicije i dinastičke aspiracije crnogorskoga kralja, ali i pojedinci sa strane, koji su vodili kulturnu politiku i institucije, pa su crnogorske posebnosti programirano uklapali u srpsku, slovensku, pravoslavnu, jugoslovensku ili internacionalnu svijest. Crnogorski kosmopolitizam, otvorenost ka drugima, posebno srodnim kolektivitetima i spremnost da im se u nevolji pomogne, često su korišćeni kao energija tuđega nacionalizma, uglavnom srpskoga, čije utemeljenje je imalo duboke spoljašnje, ali i unutrašnje razloge i koja je najrazornije djelovala na destrukciju vlastitoga identiteta.

Identiteti evropskih naroda stvarani su na malim razlikama i usvajanjem zajedničkih vrijednosti. Kreatorima evropskoga integralizma jasno je da on može opstati samo uz uvažavanje razlika koje proističu iz policentričnog karaktera evropske kulture. Evropsko postaje sinonim za ono što je raznovrsno, višejezično i višedimenzionalno. Multikulturno društvo je realnost Evrope, a multikulturalizam politika koja teži ravnopravnome koegzistiranju tih kultura i plodotvornome međusobnom odnosu. Zbog svega toga, a ne samo zbog istorijske obavezanosti i mogućnosti ekonomskoga prosperiteta, Crnoj Gori su potrebni evropski integracioni tokovi. To joj obezbjeđuje očuvanje državnoga, nacionalnoga i kulturnoga identiteta.

Svakome narodu, pa i Crnogorcima, potrebna je sopstvena vizija a ne prilagođavanje onome što dolazi sa strane. Preispitivanja i revalorizacija nasljeđa i izučavanje sopstvenoga istorijskog puta kao vertikale u vremenu stalni je proces: treba nam samospoznaja ukoliko želimo da budemo vlasnici sopstvene prošlosti. Sa svijješću o vrijednostima i znanjem o sebi izbjeći ćemo kompleks malobrojnoga naroda, uspostaviti ravnopravan

odnos s drugima, pokazati dostignuća našega duha u kontekstu kulturnih vrijednosti drugih naroda. Ne treba se bojati za svoj evropski status ako smo sami svjesni sopstvenoga nasljeđa. Izlazak crnogorske kulture na evropsku scenu afirmisaće ono što je utemeljeno na humanizmu i ljudskosti. To bi podstaklo stvaralačke, građanske i religiozne slobode i poništilo neistinite predstave, dezinformacije i falsifikate na temelju kojih je pravljena pogrešna predstava o nama, ali i o onima kojima je to bila korist. Potvrda vitalnosti sopstvenoga identiteta i kulture biće u tome koliko uspije da se zaštiti od asimilacije i afirmiše osnovne vrijednosti na kojima počiva - slobodu, čovječnost, pravdu, težnju ka istini, ravnopravnosti, razumijevanju drugačijeg. Ali ne samo da ih afirmiše pred drugima, već da ih, u ovom vremenu odumiranja i ugroženosti ljudskosti, reafirmiše u sopstvenome narodu.

6.2. Crnogorski jezik

Crnogorski jezik je jezik crnogorskoga naroda. Njime se imenuje dio štokavskoga sistema koji Crnogorci zajednički baštine s Bošnjacima, Srbima i Hrvatima. Svaki od tih naroda ima svoj dio u tome sistemu koji pokazuje njegov osobeni istorijski put, samorealizaciju i definiše nacionalno biće. Imenovanje jezika vlastitim imenom jeste određenje, poruka sebi i drugima, definisanje sopstvenoga uporišta. To je razdjelna linija samopoštovanja od inferiornosti (kolonijalne svijesti i pristanka na odumiranje). Intervencije u jeziku Crnogoraca vršene su organizovano na temelju uvezenog crnogorskog srpstva kao ideologije, a što su započeli prije više od vijek i po razni izvanjci preko udžbenika, obrazovnih, kulturnih i naučnih programa i sadržaja. Oni su u dobroj mjeri uticali da se autohtono crnogorsko duhovno nasljeđe prenese i transformiše u tuđi korpus. Sve je to vodilo do razgradnje, sakaćenja i rastakanja njegova bića, do apsurdne negacije sopstvene nacije, tradicije, kulture i jezika. Maternji

jezik Crnogoraca je u doba romantizma ušao u osnovu jezika Srba, Hrvata, Bošnjaka i Crnogoraca. Kako su jači centri, u prvome redu Beograd i Zagreb, preuzeli dominaciju u politici i kulturi, oni su, dogovorom u Beču 1850. i Novom Sadu 1954, nametnuli konvenciju o nazivu jezika srpskohrvatski ili hrvatskosrpski. To što je Crna Gora posljednja pokazala političku volju i svijest da službeni jezik nazove svojim imenom ostatak je dugog prisustva političkih zabluda, pristajanja na starateljstvo i asimilaciju, ali je odraz i realne snage tuđih interesa inkorporiranih u naše društvo.

Veliki i suštinski poslovi na polju jezičke politike urađeni su od obnove samostalnosti Crne Gore do danas. Potvrdilo se da je država najbolji okvir za realizaciju strateških interesa naroda, njegove kulture i samopoštovanja. Izvjesno je da identitetska određenost najviše zavisi od vlastitoga poimanja svoje tradicije i baštine. Matica će podržavati dalja naučna istraživanja i valorizaciju crnogorskoga jezika, njegovo uvođenje u obrazovni sistem, javne i državne službe, sudove, javne medije, kulturne i naučne institucije. Podstićaće i pomagati proučavanje crnogorskoga jezika u dijaspori i objedinjavanje tih istraživanja s onim u Crnoj Gori. Koristeći svoje intelektualne potencijale i mrežu ogranaka, Matica će podupirati suštinu jezičke politike u Crnoj Gori i suprotstavljati se namjerama da se osujeti primjena crnogorskih jezičkih osobenosti.

Izmjenom Zakona o opštem obrazovanju u dogovoru sa opozicijom, vlast je dezavuisala sve dosadašnje napore za primjenu standardizovanog crnogorskog jezika. U nastavnom procesu neće postojati službeni jezik. Crnogorski jezik je neustavno sveden na nivo jednog od jezika koji su u službenoj upotrebi.

6.3. Crnogorska crkva

Jedan od temelja razumijevanja crnogorskoga identiteta jeste karakter i uloga Crnogorske pravoslavne crkve u prošlosti i

odnos Crnogoraca prema idejama hrišćanstva i religioznosti. Razumijevanje klasične Crne Gore, istorijski utemeljen humanizam i poštovanje među ljudima, bez obzira na vjeru i naciju, stavljanje slobodnoga čovjeka u centar istorije, nijesu dovoljno afirmisani i istraženi. Crnogorska pravoslavna crkva bila je među rijetkim crkvama koja nije podlegla ovozemaljskoj koristi i želji da vlada ljudima. Kao što je zapadna crkva imala svoju nadbiskupiju u Duklji, tako je i Konstantinopolj podržavao neke episkopije. Realnost suživota istočne i zapadne crkve na prostoru današnje Crne Gore ima dugu tradiciju koja je rezultirala rijetko afirmativnim primjerima. Srpska crkvena organizacija sa svetosavskom ideologijom koja je odlukom državne vlasti potčinila Crnogorsku pravoslavnu crkvu dvadesetih godina XX vijeka bila je instrument okupacione i unitarne velikosrpske politike. U socijalističkoj Crnoj Gori taj problem je marginalizovan zbog nespremnosti vlasti da se s njim suoči. S istom namjerom i uz otvorenu pomoć matične države, Srpska crkva djeluje danas u nezavisnoj Crnoj Gori, otima njenu imovinu i otvoreno podriva njene institucije. Crna Gora je jedinstven primjer u pravoslavnom svijetu u kojoj tuđa crkva ima vodeću riječ u pitanjima vjere i otvoreno se miješa u poslove države. To je nezakonito jer je to posljednji element okupacije iz 1918.

Država Crna Gora mora sve crkvene objekte, pošede i vrijednosti koje je Srpska pravoslavna crkva prisvojila zakonito vratiti u državnu svojinu i omogućiti Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi njihovo korišćenje. Istorijski simbol crnogorske slobode, Cetinjski manastir, viševjekovno sjedište države, mora postati kulturno-istorijski spomenik prvoga reda pod okriljem države i imati otvorena vrata za sve posetioce bez obzira na vjeru i naciju.

IV. KAKVOJ BUDUĆNOST TEŽIMO

1. Legitimna državna zajednica

Državna politika mora stvoriti uslove za raskid s istorijskim nasljeđem koje podriva crnogorsku državu. Crna Gora treba da bude prihvaćena od ubjedljive većine građana kao njihova jedina domovina, bez čijega ukupnog napretka ni njihovi životi ne mogu biti bolji i srećniji. Filozofija „rezervne države“ i toliko puta pokazana spremnost Crnogoraca da olako izgube sve što su im preci kroz istoriju stekli i predali, mora postati nepovratna prošlost. Samo legitimna država, istovremeno oslonjena na crnogorski nacionalni identitet i multietnički kulturni model, zajednica slobodnih ljudi, ima šanse da opstane u globalnome svijetu i transformiše se u političko društvo ograničenoga državnog suvereniteta u Evropskoj uniji (*što uključuje i pripadnost evropskom identitetu i vrijednostima na kojima se temelji evropski politički, kulturni i ekonomski prostor*).

Vladajuća državna i kulturna politika može biti uspješna samo ako je oslonjena na državotvornu ideju, posvećenu izgradnji stabilne građanske demokratije, afirmaciji crnogorskoga naroda, njegove tradicije i multietničke Crne Gore. Budućnost Crne Gore je u stvaranju slobodnog, otvorenog i humanog društva, spremnog da osudi mane a nagradi vrline, u izgradnji države koja će imati nedvosmislen patriotski legitimitet. Takva država, ma koliko bila mala, biće uvaženi politički činilac u zajednici evropskih država. U mjeri u kojoj uspije da obezbijedi političku koheziju u pogledu razumijevanja i formulacije državnoga i nacionalnoga interesa, Crna Gora će biti zajednica koja može da opstane kao subjekat u globalizovanom svijetu.

Etika političke klase mora biti promijenjena, što podrazumijeva podršku onima koji su spremni da putem ličnog primjera

pokažu da su dostojni vršenja javne funkcije. Odgovorni, pame-tni i patriotski političari, bez mrlja u imovinskim kartonima i umiješanosti u kriminalne afere, preduslov su stvaranja političkoga sistema koji ne bi bio prepreka miroljubivoj smjeni vlasti i razvitku stabilne demokratije. Crna Gora mora stvoriti održive i sposobne javne institucije, uspostaviti vladavinu zakona baziranu na nezavisnom i stručnom pravosuđu i učiniti svaku javnu funkciju zahtjevnom i odgovornom. Funkcionalan i sposoban državni aparat, primjeren ekonomskoj moći crnogorske privrede, predstavlja preduslov ukupnoga društvenog razvoja. Odgovorna država se mora bazirati na razumijevanju kibernetškoga XXI vijeka, shvatanju planetarne političke, ekonomske i kulturne multipolarnosti, posvećenosti društvu znanja i informatičke efikasnosti.

2. Inovativno društvo

Crnoj Gori je neophodna strategijski definisana futuristička obrazovna politika. Razumijevanje globalističkih procesa, slabljenje ali ne i nestanak nacionalnih država, međunarodni integralistički procesi u čijem središtu su dinamični inovacioni razvojni modeli, zahtijevaju napuštanje anahronih političkih gledišta. Nova crnogorska politika fokusirana na budućnost podrazumijeva promjenu važećih zakonodavnih rješenja, prevrednovanje sadašnjeg institucionalnog obrazovno-naučnog okvira, redefinisane politike upravljanja u domenu naučne djelatnosti i trajno rješavanje problema finansiranja naučno-istraživačkog rada. Crnoj Gori je potrebna državna politika koja će podsticati konkurenciju na tržištu znanja ali istovremeno i politika koja će se zasnivati na očuvanju i razvoju koncepta respektabilnog državnog obrazovanja i dugoročnom modelu umrežavanja opšteg interesa, akademskih i ekspertskih resursa i inovacionog poslovnog sektora.

Za razliku od niza loših primjera iz prošlosti, kad je crnogorska vladajuća politika bila talac retrogradnih ili inferiornih političkih

stanovišta, budućnost Crne Gore moguće je graditi na definisanju državne politike koja bi podrazumijevala stalnu posvećenost ubrzanom razvitku istraživačkih projekata primjerenih realnim razvojnim potrebama. Jasna, realna, istrajna i stabilna razvojna politika odgovor je na iskušenja koja donosi budućnost sve više globalizovanog svijeta. U tom smislu, državna politika mora biti stalno uporediva s međunarodnim mjerilima, ne samo da bi se izbjegle provincijalne zamke i štetna politička demagogija, već da bi se odista izgradili kriterijumi za obrazovnu politiku koja je spremna da svoje domete mjeri internacionalnom konkurentnošću crnogorske države.

Ako hoćemo demokratsko, otvoreno i slobodno društvo, onda se mora znati da se slobodan čovjek ne rađa sam po sebi, već izgrađuje od rane mladosti, u najvećoj mjeri kroz demokratizovan školski sistem koji dopušta i podstiče kreativnu sposobnost i sumnju u svaku vrstu dogme.

Suštinski pomak u obrazovnom sistemu, pa i u društvu kao cjelini, dogodiće se tek onda kad se reafirmiše svijest o humanističkom karakteru svakog istinskog obrazovanja i kad se uvidi da je posmatranje školstva samo u kontekstu ekonomije pogrešno i kratkovidno, da je to afirmacija destruktivnog stava da je čovjek samo vrijednost u funkciji proizvodnje. Bez osnovnih znanja o prostorima duha, vrline, dobra i dužnosti čovjeka kao slobodnoga bića, pojedinac je odvojen od svoje suštine i postaje sredstvo tuđega interesa. Favorizovanje materijalizma, tehničkog standarda, nagonskih zadovoljstava, nuđenje loših primjera kao uzora, već je dovelo do toga da se često s neshvatanjem i prezirom gleda na vrijednost duha i humanosti, što omogućuje da amoralizam potiskuje čovječnost.

Društvo je rastočeno nevjerovanjem u vrlinu, pravdu i istinu višega reda, pojedinac je odvojen od moralne dužnosti, prekinuta je živa veza sa suštinom i ljudskoga i narodnoga bića, pa je teško da se svom humanom liku može spontano vratiti, bez

dugoročno osmišljene i principijelne politike države. Zato će odgoj karaktera mladih naraštaja biti prioritetan i najsuptilniji posao za ozbiljnu politiku.

3. Održivi razvoj

Ulaganjem u jačanje preduzetničke svijesti, razvijanjem radne etike i stvaranjem disperzivne privrede, strateški planirane na dugi period, koja bi bila u stanju da se nosi sa stranom konkurencijom i neminovnim ekonomskim krizama, crnogorska ekonomija bi se transformisala u održiv politički i ekonomski sistem. Privreda bazirana na konceptu održivoga razvoja (razvoj koji zadovoljava sadašnje potrebe i ne dovodi u pitanje perspektivu budućih generacija i njihovih potreba uz primjenu politike zaštite i unapređenja životne sredine – ustavni model ekološke države) sveobuhvatnom obrazovnom sistemom, permanentnoj edukaciji zapošljenih i praktičnim naučno istraživačkim projektima, otvara mogućnosti za društveni preobražaj i stalno podizanje kvaliteta života. Dugoročan prioritet državne politike mora biti stvaranje uslova za optimalnu zapošljenost, očuvanje ključnih resursa u državnome vlasništvu, razvitak preduzetništva, smanjenje administracije i optimalnu saobraćajnu povezanost unutar državne teritorije.

Nužno je eliminisati zavisnost od javnoga sektora, razviti poslovnu kulturu i afirmisati marljivost i radnu etiku. U Crnoj Gori se mora razvijati realna ekonomija, marginalizovati lijeni i švercerski mentalitet i odbaciti monopolski i špekulativni ekonomski obrazac pravljen po predatorskim šemama berzanskog i korporativnog kapitalizma. Crnoj Gori je potrebna „armija“ marljivih građana koji će stvarati realne ekonomske vrijednosti po unaprijed poznatim pravilima, na slobodnom i otvorenom tržištu i uz zaštitu pravedne i humane države.

Crnogorska ekonomija, opterećena dramatičnim spoljno - trgovinskim deficitom i unutrašnjim dugovima, zahtijeva radikalan

preobražaj. Disperzija privrednih grana (ekološki turizam, ulaganje u pomorsku flotu, širenje energetske izvora, jačanje poljoprivrede, intelektualni poslovi i informatički servisi, telekomunikacije, razvoj saobraćajne i komunalne infrastrukture, podsticanje raznih oblika proizvodnje itd.), državno vlasništvo nad važnim nacionalnim resursima, stalna podrška malim i srednjim preduzećima i razvoj preduzetničke svijesti – uslovi su stvaranja održive i unosne ekonomije. Državna posvećenost smanjenju budžetskih korisnika, osmišljenom obrazovnom i naučno istraživačkom sistemu, formiranju institucionalnoga okvira za razvoj preduzetništva i konkurencije na slobodnom tržištu i uvođenje stimulaturnih poreza, jedini je način da se implementira pošten i zakoniti privredni sistem u Crnoj Gori.

4. Socijalna uravnoteženost

Crnogorsko društvo nakon raspada Jugoslavije doživjelo je socijalni sunovrat, tako da je danas više od polovine stanovništva ekonomski ugroženo ili siromašno, srednji slojevi su svedeni na nivo niže zapadne klase, novoformirana tržišna poslovna klasa i plaćeniji radnici nedovoljni su da popune prazninu srednje klase, dok je mali broj tranzicionih dobitnika (tzv. tajkuni, dio establišmenta i pripadnici političke klase, povlašćeni biznismeni, ideološki i politički profiteri, krupniji kriminalci) nezasaženo ili nezakonito stekao enormno bogatstvo i značajnu imovinu. Iz tih razloga u očigledno siromašnoj Crnoj Gori politika posvećena socijalno uravnoteženom društvu postaje prvorazredni nacionalni zadatak. Status Crne Gore kao socijalne države oslanja se na solidarnost kao bitnu karakteristiku crnogorskoga mentaliteta i tradicije.

Bez obzira na organizaciju zdravstvene službe i modele osiguranja, mora se težiti realizaciji sistema potpune zdravstvene zaštite svih građana. Ravnopravnost šansi se postiže samo s ujednačenih polaznih pozicija, afirmiše se kvalitet, što doprinosi stalnom obnavljanju vitalnih snaga društva i njegovih funkcija.

Ta činjenica zahtijeva, umjesto fasadne socijaldemokratije i prisutnoga predatorskog kapitalizma, stvaranje političkih i sindikalnih organizacija spremnih da preuzmu odgovornost za izgradnju pravedne države i trajnu eliminaciju siromaštva. Crnogorska ekonomija, i pored nesumnjivog rasta u posljednjih nekoliko godina (pretežno zahvaljujući stranim donacijama i investicijama i prodaji javnih i privatnih resursa) loše je strukturirana i bez realne mogućnosti da podrži javne budžete i time postane oslonac solidnoga životnog standarda i bržega razvoja društva. Privreda bazirana samo na turizmu, nerazvijenoj energetici i agroekonomiji, kao i upropašćenim ostacima socijalističke industrije ne može predstavljati ekonomski osnov za društveni razvoj, optimalnu zapošljenost i bolji život građana.

5. Zaštita kulturne baštine

Nalazeći se na prostoru susreta različitih civilizacija koje su se u dugom hronološkom rasponu smjenjivale i graničile na njenom prostoru, Crna Gora danas, kao multietnička zajednica naroda, vjera, jezika i kulturnih tradicija, baštini bogato materijalno i nematerijalno kulturno nasljeđe. Materijalno nasljeđe predstavlja urbane i ruralna cjeline, arheološki lokaliteti, sakralni i profani spomenici kulture, muzealije, knjige, filmski fond i arhivska baština. Nematerijalno kulturno nasljeđe obuhvata društvene tradicije, običaje i prakse, estetska i duhovna vjerovanja, umjetničke izraze, jezik i usmeno stvaralaštvo, izvođačke umjetnosti (tradicionalna muzika i ples), ručni rad i ostale vidove ljudskih aktivnosti koje su se generacijama prenosile na ovome prostoru.

U fokusu pažnje treba da je upravljanje nasljeđem (kulturnim i prirodnim). Crna Gora neopravdano kasni prije svega u razvoju opšte svijesti o značaju kulturnoga nasljeđa posmatranog u sinergiji s pejzažom kao njegovim prirodnim okvirom.

Odgovarajućom zaštitom, valorizacijom, obnovom i promocijom kulturnoga nasljeđa obezbjeđuje se osećaj identiteta i kontinuiteta određenih društvenih zajednica i promoviše uzajamno poštovanje kulturne različitosti kao međunarodno priznatoga ljudskog prava. Očuvanjem tragova specifičnosti umanjuje se rizik neprepoznatljivosti u globalnim procesima, daje doprinos ravnomjernom razvoju teritorije, unapređuje ekonomska aktivnost vezana za turističku ponudu i njeguje multikulturno društvo. U tom cilju neophodno je sprovesti identifikaciju stepena zaštite, valorizacije, obnove i promocije kulturne baštine na nivou države, lokalne zajednice, nevladinog sektora i privatne inicijative, stalno unapređivati oblast zakonodavstva i dokumentacionu bazu, stvoriti uslove za primjenu razvojnih rješenja.

Neophodno je spriječiti tekuću devastaciju kulturnoga nasljeđa ili, šire uzevši, kulturnog pejzaža, kao posljedicu nekontrolisanog i neadekvatnog urbanističkog i uopšte prostornog razvoja. Očito je da se kulturno nasljeđe u crnogorskome društvu i dalje posmatra više kao kočnica razvoja a manje kao resurs. Tako se, zbog neusklađenosti politike zaštite nasljeđa sa strategijama društveno-ekonomskog razvoja, nemilosrdno devastiraju i oni slojevi nasljeđa koji nijesu ali i oni koji jesu „zaštićeni“, razara se mediteranski pejzaž, unakazuju tipične urbane i ruralne cjeline, remek djela narodnog neimarstva o kojima nikad nije sačinjena adekvatna dokumentacija zahvaljujući kojoj ne bi bili zauvijek izbrisani iz šecanja novih generacija.

Crna Gora nije do danas pokazala nužnu, adekvatnu i sveobuhvatnu brigu o svome kulturnom nasljeđu. Ni danas se kod nas ne školuju niti osmišljeno stipendiraju stručnjaci u toj oblasti i pored predviđanja da će prostor za radna mjesta u XXI vijeku, umjesto u proizvodnji dobara, biti povećan isključivo u sferi usluga, ideja, informacija, kulture, zabave, turizma.

U ovoj oblasti nema organizovanoga naučno istraživačkog rada, on se odvija isključivo u sferi ličnog entuzijazma, a teško da ga i može biti bez postojanja odgovarajuće univerzitetske osnove.

6. Stabilan, tolerantan i vitalan identitet

Malobrojni narodi, koji su u teškim istorijskim okolnostima sačuvali svoj identitet i stvorili svoje nacionalne države, u izmijenjenim međunarodnim uslovima (dominacija liberalne demokratije i globalističkog kapitalizma) stalno moraju da brinu za svoj politički i kulturni opstanak i razvoj. Iako su se opredijelile za višestranačku demokratiju i građanski politički sistem, postkomunističke državne zajednice i dalje smatraju politički relevantnim pitanje nacionalnoga samoodređenja, što se jasno uočava i u njihovom svakodnevnom političkom životu.

Crnogorska nacija se sporo oporavlja od istorijskih lomova koji su je doveli na rub opstanka. U tom smislu, propuštena je prilika da se prvim ustavom nezavisne Crne Gore, pored jasnog uvažavanja multietničkog karaktera savremenog crnogorskoga društva, eksplicitno naglasi državotvorna, istorijska i slobodarska uloga crnogorskog naroda koji nema rezervnu državu i bez čijeg legitimiteta država Crna Gora nije stabilna. Zato odgovarajuće ustavno imenovanje crnogorskoga naroda (nacije) kao kolektivnog garanta opstanka i razvoja Crne Gore treba da bude predmet prve ustavne revizije. Crnogorci treba da, kao istorijska državotvorna nacija, svoj opstanak i razvoj vežu za napredak građanske demokratije, snaženje jedinstvenoga multietničkog i multikonfesionalnog društva i afirmaciju kulturnoga identiteta kroz koncept otvorenog društva i izgradnju humane evropske države.

Nezavisna Crna Gora pati od nedovršenog identiteta i odsustva kulturnog modela koji obezbjeđuje trajnost državi i vitalnost društvu. Matica apeluje na sve institucije - od škole, preko

medija i crnogorskih iseljeničkih organizacija do Skupštine, da se posvete razumijevanju i utemeljenju crnogorskoga identiteta. Za budućnost Crne Gore od suštinskoga je značaja stvaranje institucionalnog okvira koji će relativizovati destruktivna prisvajanja i uticaje sa strane, posebno velikosrpske pretenzije. To uključuje započetu institucionalnu primjenu crnogorskoga jezika, revalorizaciju crnogorske istorije i tradicije na osnovu novih saznanja, reafirmaciju i imovinsku održivost Crnogorske pravoslavne crkve, konsolidaciju i kulturno samoosvješćenje crnogorske nacije i paralelni razvoj multietničkoga i multikulturalnoga društva (zaštita identiteta manjinskih naroda).

Matica crnogorska ističe privrženost izgradnji sekularne države i društva. Cijeneći načelo slobode vjeroispovijesti i odvojenosti crkve od države, zalažemo se da uticaj vjerskih zajednica bude u okvirima moderne, humane državne zajednice i ustavnih normi. Svaki pokušaj crkvenih zajednica da potkopavaju sekularnu državu i slobodno i otvoreno društvo, potstiču sukobe na vjerskoj osnovi i pokazuju neprijateljstvo prema crnogorskoj državi, tretiraćemo kao neprihvatljivo političko djelovanje i provokacije koje izlaze iz okvira zakona.

Matica se zalaže za punu slobodu stvaralaštva i ispoljavanje grupnih i nacionalnih osobenosti. Poštovanjem i unapređivanjem tradicionalno dobrih međunacionalnih odnosa Crna Gora treba da gradi moderno multikulturno društvo. Crna Gora je već dugi niz godina izložena spoljnim uticajima agresivnih balkanskih nacionalizama i unutrašnjim ksenofobičnim i šovinističkim ispadima što podstiče centrifugalne sile koje razaraju crnogorsko državno i duhovno jedinstvo. Zbog toga će se Matica crnogorska suprotstavljati svakom obliku agresivnog nacionalizma, posebno pokušajima šovinizacije Crnogoraca kao većinskog naroda.

Identitetska politika naročito mora biti fokusirana na zaštitu i valorizaciju kulturne baštine, permanentno ulaganje u domaće umjetničke projekte i stvaraoce, uključivanje naše kulture u evropske mreže i podizanje kriterijuma u valorizaciji umjetničkih dometa.

Crnu Goru vidimo kao dom svih građana i naroda koji u njoj žive, zemlju koja im je utočište đe osećaju pažnju i solidarnost drugih i ponos jer pripadaju zajednici slobodnih ljudi koje vode principi humanizma i pravde.